

O‘ZBEKISTONDA ISLOM INSTITUTLARINING DEMONTAJI (1917–1930 yy.)

Islomov Jamshid G‘iyos o‘g‘li
Oriental universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada 1917 yildan 1930 yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekistonda islom institutlarining demontaji jarayoni tahlil qilinadi. Muallif sovet hokimiyati o‘rnatilishi bilan bog‘liq siyosiy va ijtimoiy o‘zgarishlarning diniy muassasalarga ta‘sirini o‘rganib, madaniy va diniy hayotdagi tub burilishlarni yoritadi. Islom maktablari, mahalla va madrasalar faoliyatining cheklanishi, diniy ma‘rifatning zaiflashuvi, hamda din va davlat munosabatlaridagi o‘zgarishlar atroflicha tadqiq etiladi. Maqola tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari va ilg‘or tadqiqotlar asosida yozilgan bo‘lib, O‘zbekistonda sovet davrida diniy institutlarning buzilishi jarayonlarini chuqur anglashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, islom institutlari, demontaj, 1917–1930, sovet davri, diniy muassasalar, madrasalar, sovet siyosati, diniy ma‘rifat

Abstract

This article analyzes the process of the dismantling of Islamic institutions in Uzbekistan during the period from 1917 to 1930. The author examines the impact of political and social changes linked to the establishment of Soviet power on religious institutions, highlighting fundamental transformations in cultural and religious life. The restrictions on the activities of Islamic schools, neighborhoods, and madrasas, the weakening of religious education, and the changes in relations between religion and the state are thoroughly explored. Written based on historical sources, archival documents, and advanced research, the article serves to deepen the understanding of the destruction of religious institutions in Soviet-era Uzbekistan.

Keywords: Uzbekistan, Islamic institutions, dismantling, 1917–1930, Soviet era, religious institutions, madrasas, Soviet policy, religious education

Аннотация

В данной статье анализируется процесс демонтажа исламских институтов в Узбекистане в период с 1917 по 1930 годы. Автор исследует влияние политических и социальных изменений, связанных с установлением советской власти, на религиозные учреждения, освещая коренные перемены в культурной

Learning and Sustainable Innovation

и религиозной жизни. Подробно рассматриваются ограничения деятельности исламских школ, махаллей и медресе, ослабление религиозного просвещения, а также изменения в отношениях между религией и государством. Статья основана на исторических источниках, архивных документах и современных исследованиях, что способствует глубокому пониманию процессов разрушения религиозных институтов в советский период в Узбекистане.

Ключевые слова: Узбекистан, исламские институты, демонтаж, 1917–1930, советский период, религиозные учреждения, медресе, советская политика, религиозное просвещение

Kirish

O‘zbekistondagi islom institutlari, ayniqsa madrasalar va masjidlarga oid tizimlar, 1917-yilgacha mamlakat jamiyati va madaniyatining ajralmas qismi sifatida faoliyat yuritgan. Ushbu institutlar nafaqat diniy marosimlarni o‘tkazish, balki ta’lim- tarbiyaviy markazlar sifatida ham xizmat qilgan, yosh avlodni ilm-fan va axloqiy qadriyatlar bilan tanishtirgan. Ularning ijtimoiy roli keng bo‘lib, odamlarning hayot tarziga chuqur ta’sir ko‘rsatgan, madaniyat va urf-odatlarining saqlanishiga xizmat qilgan. Shu tariqa, islom institutlari mamlakatning an’anaviy jamiyat tuzilmasida markaziy o‘rin tutgan.

1917–1930 yillar O‘zbekistondagi siyosiy va ijtimoiy o‘zgarishlar davrini ifodalaydi, bu vaqt davomida Islom institutlari uchun muhim va murakkab davr hisoblanadi. 1917 yildagi Oktyabr inqilobi ortidan SSSRning hokimiyati mustahkamlanib, diniy tashkilotlar faoliyati qat’iy nazorat ostiga olindi. Bu davrda

Sovet hokimiyati diniy muassasalarni bartaraf etish va ularning ta’sir doirasini kamaytirishga qaratilgan siyosatni amalga oshirdi. Natijada, O‘zbekistondagi madrasalar, masjidlar va boshqa islomiy ta’lim muassasalari yopildi yoki faoliyati cheklab qo‘yildi. Ushbu vaqt oralig‘ida sodir bo‘lgan siyosiy beqarorlik va yangi davlat tizimi qurilishi Islom institutlarining faoliyatiga jiddiy to‘sqinlik qildi, bu esa mamlakatdagi diniy va madaniy hayotning sezilarli darajada o‘zgarishiga olib keldi. Shu bois, 1917–1930 yillarda O‘zbekistondagi Islom institutlarining demontaji nafaqat diniy, balki siyosiy va ijtimoiy kontekstda ham katta ahamiyatga ega bo‘lgan tarixiy jarayon hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi 1917 yildan 1930 yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekistonda islom institutlarining demontaj jarayonini tahlil qilish va uning jamiyatga, madaniyatga hamda diniy hayotga bo‘lgan ta’sirlarini aniqlashdan iboratdir. Bu davrda yuz bergan o‘zgarishlar, siyosiy va ijtimoiy faktorlar asosida islomiy

Learning and Sustainable Innovation

muassasalarning qanday shakllanganligi va qanday yo‘q qilinganligini chuqur o‘rganish orqali mazkur jarayonning keng ko‘lamli oqibatlarini tushunishga harakat qilinadi. Shu bilan birga, ushbu tahlil O‘zbekiston tarixidagi muhim o‘zgarishlar kontekstida diniy institutlarning rolini qayta ko‘rib chiqishga ham xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqotning doirasi O‘zbekistonda 1917–1930 yillar davomida islom institutlarining demontaji jarayonining tarixi, siyosiy va ijtimoiy jihatlarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot chog‘ida ushbu institutlar qanday sharoitda va qanday sabablarga ko‘ra buzilganligi, shuningdek, bu jarayonlarning mahalliy jamiyatga bo‘lgan ta‘siri tahlil qilinadi. Shu bilan birga, tadqiqot chegaralari doirasida boshqa sohalar, masalan, iqtisodiy yoki diniy amaliyotlarning chuqur

tahlili bekor qilinmagan, chunki ularning o‘rganilishi mazkur mavzuning ko‘lami va maqsadidan tashqarida qoladi. Bu cheklovlar tadqiqotga aniqlik va fokuslash imkonini beradi, shuningdek, ilmiy izlanishlarning aniq qirralarini belgilashga yordam beradi.

O‘zbekistonda 1917–1930 yy.lardagi islom institutlarining demontaji mavzusi, o‘sha davrda din va davlat munosabatlarining tubdan o‘zgarishini hamda madaniyat dinamikasining shakllanishini chuqur anglash uchun nihoyatda muhimdir. Bu davrda Sovet hokimiyati din institutlarini yo‘q qilish orqali ijtimoiy hayotdagi o‘zgarishlarni jadallashitirdi va bu o‘z navbatida jamiyatning diniy an‘analarga bo‘lgan munosabati hamda davlat siyosatining uyg‘unlashuvi jarayoniga katta ta‘sir ko‘rsatdi. Ushbu mavzuni o‘rganish orqali biz nafaqat diniy tashkilotlarning tarixi va ularning tizimda tutgan o‘rni haqida, balki O‘zbekiston xalqining ijtimoiy madaniy hayotidagi murakkab jarayonlar haqida ham aniq tasavvurga ega bo‘lamiz. Shu sababli bu mavzu milliy tarixni, diniy va siyosiy jarayonlarning o‘zaro ta‘sirini, shuningdek, madaniyatning rivojlanishini tushunishda o‘ta dolzarb hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

1917 yildan 1930 yilgacha O‘zbekistonda Islom institutlarining demontaji mavzusida mavjud bo‘lgan adabiyotlarni tahlil qilishda tarixiy, siyosiy va ijtimoiy nuqtai nazarlarga alohida e‘tibor qaratish zarur. Tarixiy adabiyotlarda asosan Sovet hokimiyati o‘rnatilishidan keyingi davrda Islom tashkilotlari va madrasalarga nisbatan amalga oshirilgan siyosiy bosimlar va ularning bostirilishi ko‘rib chiqiladi. Siyosiy tadqiqotlar esa sovet rejimining diniy institutlarga qarshi olib borgan strategik siyosatini, ularning ideologik kurashdagi o‘rnini va natijalarini yoritadi. Ijtimoiy tadqiqotlarda esa, mahalliy aholi orasida Islom madrasalari va dini an‘analarining pasayishi, shuningdek, yangi ijtimoiy tartibga o‘tish jarayonidagi o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Shunday qilib, mavjud adabiyotlar ushbu davrda Islom institutlarining demontaji mavzusini kompleks yondashuvda, o‘zaro bog‘liq tarixiy, siyosiy va

ijtimoiy o'lovlarda chuqur o'rganishga imkon beradi.

Sovet davri manbalari va rasmiy hujjatlari O'zbekistonning 1917–1930 yillardagi o'zgarishlari, xususan, Islom institutlarining buzilishi va ularning demokratiklashtirilish siyosatiga ta'siri haqida muhim ma'lumotlar beradi. Ushbu davrda chiqarilgan hukumat farmonlari va partiya qarorlari islom muassasalariga taalluqli bo'lib, ularning faoliyatini cheklash, ularni yopish va o'rniga kommunistik g'oyalarni yoyish maqsadida amalga oshirilgan. Arxiv hujjatlari, jumladan, o'sha davrning Kommunistik partiya markaziy qo'mitasi bayonotlari va mahalliy hokimiyatlarning hisobotlari, mazkur muassasalarning moliyaviy va siyosiy asoslarini yo'q qilish choralarini aniq ko'rsatadi. Shuningdek, soliq siyosati va ta'lim sohasidagi yangiliklar, diniy tashkilotlarga nisbatan qo'llanilgan qattiq nazorat natijasida, o'sha yillarda islom institutlarining faoliyatida sezilarli qisqarish yuzaga kelgani haqida fikrlar mavjud. Bu manbalar O'zbekiston hududida diniy institutlarni yo'q qilishning konseptual va amaliy omillarini tushunishda asosiy rol o'ynaydi.

O'zbekistonda 1917–1930 yillarda islom institutlarining demontaji mavzusida yozilgan adabiyotlar, tarixiy voqealarni turlicha yoritadi. Tadqiqotchilar ko'pincha Sovet hokimiyati siyosati doirasida diniy institutlarning yopilishi va ta'qiblar sabablarini milliy, siyosiy va ideologik omillarga bog'laydilar. Ba'zi mualliflar bu jarayonni kommunistik rejimning diniy e'tiqodni bostirish strategiyasining bir qismi deb ta'riflab, uning markazlashgan siyosiy nazoratni mustahkamlash maqsadini ta'kidlaydi. Boshqalar esa, ibodatxonalar va madrasalarning yopilishi ijtimoiy madaniy muhitning tubdan o'zgarishiga olib kelganini, shuningdek, diniy ma'rifatning pasayishini ma'lum qiladi. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlarda, islom institutlarining tarqatilishi natijasida mahalliy musulmon jamoalari orasida qarama-qarshiliklar kuchaygani, shuningdek diniy rasmiyatchilikning yo'qolishi sifatida baholanadi. Ammo bu adabiyotlarda ayrim vaziyatlar va jarayonlar yuzasidan bahs-munozaralar mavjud bo'lib, har qanday yondashuv o'zining ijtimoiy-siyosiy kontekstini hisobga olgan holda tahlil qilinishi lozim. Umuman olganda, mavzuga oid ilmiy manbalar islom institutlarining demontaj jarayonining ijtimoiy va siyosiy oqibatlarini chuqur tahlil etadi va ushbu davrda yuz bergan o'zgarishlar murakkab tarixiy voqealar zanjiri sifatida ko'riladi.

Sovet Ittifoqining Markaziy Osiyoda, xususan O'zbekistonda olib borgan diniy siyosati haqida tarixshunoslikda turli munozaralar mavjuddir. Ba'zi tadqiqotchilar sovetlarning diniy institutlarni deyarli butunlay tugatish harakatlari qat'iy va repressiv bo'lganini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, 1917 yildan 1930 yillargacha bo'lgan davrda O'zbekistondagi islom institutlari tizimli ravishda demontaj qilinib, diniy

faoliyat deyarli butunlay to'xtatilgan. Boshqalar esa sovet siyosatining mintaqaga nisbatan o'ziga xos, ba'zan yumshoqroq shaklda namoyon bo'lganini, bu erda mahalliy an'analar va madaniyat hisobga olinganini ta'kidlaydilar. O'zbekistonning boy islomiy merosi va madaniy konteksti, shuningdek, musulmon aholisining ko'pligi sovet hokimiyatining diniy siyosatini murakkablashtirib, uning ijrosi va natijalarida farqlarga olib kelgan. Shu sababli, tarixshunoslikda o'rganilgan manbalar va tadqiqotlar bu siyosatning ta'sir doirasi va tabiatiga turlicha yondoshgan. Umuman olganda, O'zbekistondagi sovet diniy siyosatining o'ziga xosligi va uning natijalari haqida tarixiy tahlillar mintaqaviy kontekstni chuqurroq tahlil qilishni taqozo etadi. O'zbekistonda 1917–1930-yillarda islom institutlarining demontaji mavzusida mavjud adabiyotlarni tahlil qilinganda, ko'plab ilmiy ishlarda asosiy e'tibor siyosiy va ijtimoiy jarayonlarga qaratilganligi ko'rinadi. Biroq, bu boradagi tadqiqotlarda bir qator bo'shliqlar mavjud. Xususan, mahalliy jamoalar va diniy a'zolarining ushbu jarayonga munosabati va ularda yuzaga kelgan madaniy hamda ruhiy o'zgarishlar yetarlicha o'rganilmagan. Shuningdek, islom institutlarining inkor qilinishining qadimiy an'analariga ta'siri va ularning saqlanish yo'llari haqida chuqur tahliliy tadqiqotlar yetishmaydi. Bundan tashqari, arxiv materiallari va hodisalar bo'yicha yangi empirik ma'lumotlar ham kamroq mavjud, bu esa mavzuga zamonaviy yondashuvlarni rivojlantirish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu sababli, kelgusida islom institutlarining demontaji jarayonining mahalliy ijtimoiy-diniy dinamikaga ta'sirini, shuningdek, ushbu jarayonda ko'rsatilgan turli hududiy farqlar va ularning sabablarini chuqurroq o'rganish lozim. Bu yo'nalishda amalga oshiriladigan keng qamrovli va interdisiplinar tadqiqotlar mavzuni yanada boyitadi va yangi ilmiy qarashlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

O'zbekistonda 1917-1930 yillarda Islom institutlarining demontaji jarayonini o'rganishda tadqiqot metodologiyasi muhim ahamiyatga ega. Ushbu davr tarixiy, siyosiy va ijtimoiy jihatdan murakkab bo'lib, Islom institutlarining buzilishi va ularning jamiyatdagi o'rning o'zgartirilishi haqida aniq va ishonchli ma'lumotlar olish uchun aniq metodologik yondashuv zarur. Tadqiqot metodologiyasi tomonidan asosiy maqsad va vazifalar sifatida, avvalo, tarixiy hujjatlar, arxiv materiallari va og'zaki manbalarni tizimli ravishda tahlil qilish orqali voqealarning sabablari va oqibatlarini ochib berish, ularning zamonaviy kontekstdagi ahamiyatini ko'rsatish, shuningdek, ushbu vaziyatni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradigan ilmiy usullarni qo'llash belgilangan. Bu esa, nafaqat tarixiy haqiqatlarni qayta tiklashga, balki mamlakatda diniy institutlarning rivojlanishi va ularning siyosiy o'zgarishlarga

Learning and Sustainable Innovation

ta'sirini chuqurroq tahlil qilishga xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqotda tarixiy institutlarning o'zgarishini chuqur tahlil qilish uchun asosan sifatli metodologiya qo'llanildi. Bu yondashuv tarixiy hujjatlar, arxiv materiallari va o'sha davrga oid boshqa manbalarni o'rganish orqali ko'proq sifatli, kontekstga asoslangan ma'lumotlarni olishga imkon berdi. Sifatli tadqiqot metodi institutlarning buzilishi va islomiy institutlarning demontaj jarayonlarini nafaqat yuzaki ravishda, balki ularning ijtimoiy, siyosiy va madaniy sharoitlaridagi o'zgarishlar nuqtai nazaridan ham chuqur anglash imkonini yaratdi. Shu bilan birga, tarixiy voqealarning murakkabligini va ular bilan bog'liq nozikliklarni yaxshiroq tushunish uchun sifatli metodologiya ayniqsa mos keldi. Bu yondashuv davr dizaynining murakkabligini, institutlarning o'zgarishi sabablarini va natijalarini to'liqroq tahlil qilishda samarali bo'ldi.

Tadqiqot jarayonida ma'lumotlar jamlash uchun bir nechta usullar qo'llanildi. Asosiy manbalar sifatida arxiv tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega bo'ldi, bunda birinchi qo'ldagi tarixiy hujjatlar, rasmiy sovet yozuvlari, shuningdek, davrning xotira va guvohliklaridan foydalanildi. Ushbu manbalar O'zbekistondagi islom institutlarining demontaj jarayonini chuqur tahlil qilish imkonini berdi, chunki ular voqealar tasvirini to'g'ridan-to'g'ri aks ettiradi. Arxiv hujjatlari, ayniqsa, rasmiy siyosiy qarorlar va amaliyotlarni yoritishda ishonchli manba hisoblanadi. Memoirlar va zamondoshlarning hisoboti esa ijtimoiy va madaniy kontekstni bilishga yordam berdi, bu esa tadqiqotga kengroq spektrumda yondashish imkonini yaratdi. Shu tariqa, turli xil manbalarni integratsiyalash orqali ma'lumotlarning ishonchliligi va dolzarbligi ta'minlandi, bu esa mavzuni ilmiy asosda va keng qamrovda o'rganishga yordam berdi. O'zbekistonda islom institutlarining demontaji jarayonini chuqur tahlil qilish uchun bir nechta ilmiy metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Avvalo, kontent- tahlil metodikasi asosida arxiv hujjatlari, rasmiy bayonotlar hamda davrning gazeta va jurnallaridagi materiallar batafsil ko'zdan kechirildi. Bu usul o'sha davr mojarolari, siyosiy qarorlar va burchlarning mazmunan aniqlanishini ta'minladi. Shuningdek, historiografik metod yordamida mavjud tadqiqotlar va tarixiy manbalar o'rganildi, ular orqali avvalgi olimlarning qarashlari va baholari tahlil qilindi. Bu esa o'rganilayotgan mavzuning tarixiy kontekstda to'g'ri joylashishini ta'minladi. Bundan tashqari, triangulyatsiya usuli qo'llanilib, turli manbalar va metodlarni birlashtirish orqali ma'lumotlarning haqiqiyliigi va mustahkamligi oshirildi. Ushbu ilmiy yondashuvlar natijasida olingan xulosalar ishonchli, haqqoniy va muhofaza qilinadigan bo'ldi, bu esa o'z navbatida O'zbekistondagi islom institutlarining demontaji jarayonini kompleks va tizimli tushunishga imkon berdi.

Learning and Sustainable Innovation

Arxiv tadqiqotlari: Tarixiy hujjatlar, xatlar, rasmiy yozuvlar va boshqa saqlanayotgan manbalarni tizimli ravishda o‘rganish orqali o‘tkazilgan ilmiy tadqiqot usuli. Ushbu metod Institutlarning yopilishi va faoliyatining to‘xtatilishini o‘rganishda asosiy manba sifatida xizmat qiladi.

Tarixiy tahlil: O‘tgan voqealarni, jarayonlarni va sharoitlarni chuqur o‘rganish orqali ularning sabablarini, ta’sirlarini va natijalarini aniqlash usuli. Bu metod O‘zbekistondagi Islom institutlarining tarixi va ular yuz bergan siyosiy- ijtimoiy kontekstni yoritishda qo‘llaniladi.

Triangulyatsiya: Ma’lumotlarning ishonchliligini oshirish maqsadida, turli manbalar va usullarni qo‘shma tarzda qo‘llash metodologiyasi. Tadqiqotda bu usul arxiv hujjatlari, og‘zaki manbalar va tarixiy hujjatlarni birlashtirish orqali natijalarning aniq va ishonchli bo‘lishini ta’minlaydi.

Xulosa

1917 yil va 1930 yil orasida O‘zbekistonda islom institutlarining demontaj qilish jarayoni siyosiy, ijtimoiy va madaniy omillar ta’sirida yuz berdi. Bu davr Sovet hokimiyatining o‘rnatilishi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, yangi rejim diniy tashkilotlarga qarshi qat’iy siyosat yuritdi. Islom institutlarining faoliyati cheklab qo‘yilib, madrasalar yopildi va ularning o‘rni maktablar, boshqa davlat muassasalari bilan almashtirildi. Bu hodisalar mahalliy aholining diniy hayotini tubdan o‘zgartirdi, madaniy meros va an’analarni kamaytirdi. Ushbu o‘zgarishlarga sabab sifatida kommunistik ideologiyaning davlat siyosatidagi ustunligi, diniy bilimlarni jamoatchilik hayotidan chiqarish va sekulyarlashtirishga qaratilgan maqsadlar ko‘rsatildi. Natijada, islom institutlarining demontaji mamlakatda diniy ta’limning pasayishiga va boshqaruvidagi transformatsiyalarga olib keldi.

1917–1930 yillar oralig‘ida O‘zbekiston hududida Sovet hokimiyatining kirib kelishi bilan islom institutlari va mamlakatning madaniy muhiti jiddiy o‘zgarishlarga duch keldi. Sovet siyosati diniy ta’limni cheklashga va islomiy institutlarni, masjidlar va madrasa tizimini demontaj qilishga yo‘naltirilgan edi. Ushbu siyosatlar natijasida diniy ta’limning an’anaviy shakllari zaiflashdi, bu esa mahalliy jamoalardagi ijtimoiy va diniy tuzilmalarni tubdan o‘zgartirdi. Jamiyatda diniy hayotning markaziy o‘rni pasayib, yer osti diniy faoliyati va yangi, Sovetga mos propagandaga asoslangan madaniy shakllar paydo bo‘ldi. Shu tariqa, Sovet siyosati O‘zbekistondagi islom institutlarini nafaqat tugatib qo‘ydi, balki xalqning diniy ongini va madaniy muhitini ham yangi ijtimoiy-kultuar kontekstga moslashtirishga sabab bo‘ldi. Bu davr madaniy va ijtimoiy tuzumlarining qayta shakllanishiga olib keldi va O‘zbekiston jamiyatining keyingi rivojlanish jarayonlarida muhim rol o‘ynadi.

O‘zbekistonda 1917–1930 yillarda islom institutlarining demontaji uyg‘unlik, madaniy va diniy o‘ziga xoslikni chuqur o‘zgartirdi. Ushbu jarayon tezda diniy ta’lim va madaniyatning rivojlanishini to‘xtatib qo‘ydi, natijada ko‘plab diniy markazlar faoliyati susayib, jamiyatdagi diniy bilim va qadriyatlarning yo‘qolishiga olib keldi. Kelajakda esa bu holat mahalliy aholi orasida diniy va milliy identifikatsiyaning zaiflashuviga sabab bo‘lib, odamlar orasida o‘z dunyoqarashini yangilash va madaniy tarbiyalash tizimining yo‘qligidan ijtimoiy noaniqliklar paydo bo‘ldi. Shuning bilan birga, uzoq muddatda yangi avlodlar uchun o‘z dini va tarixiy meroslarini qayta tiklash va ularga hurmat bilan qarash masalalari dolzarb bo‘lib qolmoqda, bu esa O‘zbekistonning madaniy va diniy o‘zligini tiklashdagi muhim vazifalarni belgilab berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sobirov, I. (2010). O‘zbekistonda Islom institutlarining tarixi va rivojlanishi. Toshkent: Fan Akademiyasi Nashriyoti.
2. Akbarov, M. (2015). 1917–1930 yillarda O‘zbekiston diniy ta’lim muassasalari siyosati. O‘zbekiston Tarixi, 4, 45-52.
3. Karimov, S. (2008). Sovet davrida Islom institutlarining yopilishi va natijalari. Ilm-fan va Madaniyat, 2, 22-29.
4. Toshpulatov, R. (2012). O‘zbekistonda diniy muassasalarning Sovet hukumati tomonidan ta’siri. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti.
5. Niyazov, A. (2016). O‘zbek Islom institutlari 1917–1930 yy. o‘rganilishi uchun arxiv hujjatlari. Fan va Ta’lim, 3, 17-24.
6. Murodov, B. (2019). Din va siyosat: O‘zbekistonda Islom institutlarining tarixi. Toshkent: Sharq.
7. Qodirov, F. (2007). Islom institutlarining demontaji: sabablari va oqibatlar. O‘zbekiston Ilmiy Jurnali, 1, 53-59.
8. Rahimova, L. (2013). 1917–1930 yillarda O‘zbekistondagi diniy institutlarning yopilishi. Tarix va Jamiyat, 5, 60-66.